

Usul İslam Araştırmaları

ISSN 1305-2632 | e-ISSN 2147-8279

Nisan/April 2022, 37 (37): 197-203

Osmanlı Hanefilerinin Hanefilięe Eleştirisi: Kadızâdeliler Hareketi

Ali Durmuş, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021, 519 s. ISBN 978-625-7587-51-8.

Musa Calayır

Yüksek Lisans Öğrencisi, İğdır Üniversitesi SBE TİBB İslam Mezhepleri
Tarihi Anabilim Dalı, Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı
ensooo76@gmail.com | ORCID: 0000-0001-5462-866X

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Kitap Tanıtımı/Book Review

Geliş Tarihi/Received: 20 Mayıs/May 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 27 Nisan/April 2022

Yayın Tarihi/Published: 20 Mayıs/May 2022

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Nisan/April

Cilt/Volume: 37

Sayı/Issue: 37

Sayfa/Pages: 197-203

Cite as/Atıf: Calayır, Musa. “Osmanlı Hanefilerinin Hanefilięe Eleştirisi: Kadızâdeliler Hareketi, Ali Durmuş, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021, 519 s. ISBN 978-625-7587-51-8.”. Usul İslam Araştırmaları-Usul Islamic Studies 37/37 (Nisan 2022): 197-203.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/İstanbul Sabahattin Zaim University.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Musa Calayır).

Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi: Kadızâdeliler Hareketi

Ali Durmuş, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021, 519 s.
ISBN 978-625-7587-51-8.

17. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ve Kadızâde Mehmed Efendi'ye nispetle anılan Kadızâdeliler Hareketi Osmanlı'nın gündemini uzun süre meşgul etmiş ve söz konusu hareket ile bazı tasavvufî ekoller arasında çeşitli tartışmalar cereyan etmiştir. Zaman zaman bu tartışmalar, yerini fiilî kavgalara terk etmiştir. Başta ülkemiz olmak üzere, dünyanın çeşitli yerlerinde Kadızâdeliler Hareketi üzerine birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri ve belki de en önemlisi Ali Durmuş tarafından kaleme alınan *Osmanlı Hanefîliğinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi* başlıklı çalışmadır.¹

Durmuş'un aynı zamanda doktora tez çalışması² olan ilgili eser, Kadızâdeliler hareketini sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte tahlil eden, hareketin mezhepsel bağlarını ve itikadî görüşlerini irdeleyen önemli bir eserdir. Yazar, eserinin kaleme alış amacı hakkında çeşitli nedenler sıralamaktadır. Bu

¹ Ali Durmuş, *Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021).

² Geniş bilgi için bk. Ali Durmuş, *Osmanlı'da Dini Siyasi Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

nedenlerden ilki Kadızâdeliler hakkında yurt içinde veya dışında kaleme alınan eserlerin söz konusu hareketi geniş bir şekilde ele almayıdır. İkincisi ise kendisinden önceki araştırmacıların, Kadızâdelilerin mezhebî aidiyetlerini ve itikadî görüşlerini ihmal etmeleridir. Bir diğer sebep ise Kadızâdelilerin bazı tasavvufî ekollerle giriştikleri çekişmeler sebebiyle olsa gerektir ki, tarihi kaynakların büyük bir kısmında, gerçeğe aykırı olarak, tasavvuf düşmanı olarak sunulmalarıdır.³ Yazar, konuyla ilgili önceki çalışmaların önemli bir kısmında Kadızâdelilerin yine gerçeğe aykırı olarak “Osmanlı Selefleri ve/veya Vehhâbîleri” olarak gösterilmelerini de böyle bir çalışmaya kendisini yönlendiren nedenler arasında saymaktadır.⁴

Eser kısa bir Giriş ve üç Bölüm’den oluşmaktadır. Yazar Giriş’te, tarihsel betimleyici metodu tercih ettiğini; bütün bilim dallarında ihlal edilmemesi gerektiğini belirttiği nesnellik ilkesine son derece riayet ettiğini, olayları gerçekleştirdiği şartlar ve mekânlar muvacehesinde, neden sonuç ilişkisi içerisinde kronolojiye dikkat ederek değerlendirdiğini belirtmektedir. Yeri gelmişken yazarın, araştırmada temel aldığı kaynakları birincil ve ikincil olarak kronolojik uygunluğa göre sıralaması ve söz konusu kaynakların önemli bir kısmının Kadızâdeliler hakkında telif edilen önceki eserlerde yer almayışının takdire şayan olduğu belirtilmelidir.⁵

Birinci bölümü Osmanlı Devleti’nde tekke-medrese ilişkisi ve Kadızâdelilerin tarihî ve fikrî arka planı olmak üzere iki ana başlık halinde ele alan yazar, tekke-medrese ilişkisi kısmında Osmanlı’da ilmiye teşkilatına ve -medreselerin devletle ilişkileri bağlamında- tarikatlara yer vermiştir.⁶ Tarihî arka plan kısmında ise XVII. yüzyılda Osmanlı’nın siyasî, iktisadî, askerî durumunu ve müesseselerin sosyal ve ahlâkî değişimini ele almıştır.⁷ Bu kısımda ümerâ, ulemâ, reâyâ ve asker arasındaki bozulmalara değinen yazar, Kadızâdeli liderlerin de konuyla ilgili görüşlerini aktarmıştır. Fikri arka plan kısmında Birgivi’nin (ö. 981/1573) hayatı, eserleri, görüşleri ve mezhebî aidiyetine yer veren yazarın,⁸ eserin henüz ilk bölümünde İmam Birgivi’yi ele alması, onun

³ Bu hususta geniş bilgi için bk. Ali Durmuş, “Kadızâdeliler ile Halvetîler Arasında Semâ-Deverân Tartışmaları ve Kadızâdelilerin Deverân Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî Tasavvufî Aidiyetleri Açısından Analizi”, *Kalemname* 6/11 (2021), 54-57.

⁴ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 16-20.

⁵ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 20-24.

⁶ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 25-44.

⁷ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 44-75.

⁸ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 75-103.

hakkında genel geçer kanaatin “Kadıızâdelilerin fikir babası” şeklindeki genel geçer kanaat ile izah etmek mümkündür.⁹

İkinci Bölüm’ü Kadıızâdeliler hareketinin doğuşu ve gelişmesine ayıran ve burada Kadıızâdeli liderleri ve muhaliflerini dönemsel olarak ele alan Durmuş, hareketin doğuş ve gelişimini üç dönemde değerlendirmektedir. Durmuş’un bu kısımda Kadıızâde’nin yanı sıra ona destek veren ve Ahmed Rûmî Akhisârî’ye (ö. 1041/1632) de yer vermesi dikkat çekmektedir.¹⁰ Zira bazı araştırmacıların¹¹ haricinde özellikle ülkemizde yapılan çalışmalarda Akhisârî’nin dikkate alınmayışı konunun anlaşılmasını zorlaştıran önemli eksikliklerden biridir. Bu bölümde dikkat çeken bir diğer husus ise, Kadıızâdeli liderlerin ve muhaliflerinin kaleme aldıkları eserlerinin belirlenmesidir. Bu hususta oldukça bir titiz çalışma yürüten yazar, bir yandan daha önce çeşitli müelliflere atfedilen bazı eserlerin Kadıızâdelilere ait olduğunu ortaya koymakta, diğer yandan Kadıızâdelilerin günümüze dek bilinmeyen birçok eserini gün yüzüne çıkararak araştırmada bunlardan yararlanmaktadır. Kadıızâde’ye ait olan ve hayatı hakkında geniş ve ayrıntılı bilgiler aktaran *Risâle-i Müdâfaa*,¹² *Risâle-i Kadıızâde*¹³ ve Ahmed Rûmî Akhisârî’ye ait olan, *İtikad Risâlesi*¹⁴ ve *Risâle fi enne’n-nübüvve*¹⁵ bu eserlerden bazılarıdır. Yazar, bu bölümde, Kadıızâdeliler veya Halvetîler aleyhindeki karalamalara müdahil olmamakta, bu tür bilgilerin kayda değer olanlarını seçerek, bunları salt birer iddia olarak tahlil etmeye özen göstermektedir.

Yazar son bölümü Kadıızâdeliler ile Sivâsîler arasındaki ihtilaflara ve Kadıızâdelilerin itikadî görüşleri bağlamında mezhebî aidiyetlerine ayrılmaktadır.

⁹ Durmuş, *Kadıızâdeliler*, 365-371.

¹⁰ Durmuş, *Kadıızâdeliler*, 141-151.

¹¹ Örneğin bk. Mustapha Sheikh, *Ottoman Puritanism and its Discontents: Ahmad al-Akhisari and the Qadizadelis*. (Oxford: Oxford University, 2016).

¹² Eser hakkında geniş bilgi için bk. Ali Durmuş, “Kadıızâde Mehmed Efendi’nin Bilinmeyen Risâlesi Risâle-i Müdâfaa Işığında Hayatı ve İlmî Kişiliği Tercüme Tahkik ve Değerlendirme”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/1 (2020), s. 321-350.

¹³ Geniş bilgi için bk: Ali Durmuş, “Kadıızâde Mehmed Efendi’nin Risâle-i Kadıızâde Adlı Eseri ve Sıfatlarla İlgili Görüşleri -Transkripsiyon ve Değerlendirme-”, *Haftıza* 1/3(2021), 107-126.

¹⁴ Ali Durmuş, Ahmed Rûmî Akhisârî’nin Bilinmeyen Eseri İtikad Risâlesi ve Akliî-Nakli İlimlerin Öğrenilmesinin Ehemiyyeti Sorunsalıyla İlgili Görüşlerinden Harekete Mezhebî Aidiyetine Dair Bazı Analizler Transkripsiyon-Değerlendirme”, *İslâm Tetkikleri Dergisi* 11/1(2021), 107-138.

¹⁵ Geniş bilgi için bk. Ali Durmuş, “Ahmed Rûmî Akhisârî’nin Risale fi enne’n-Nübüvve efdal mine’l-Velâye Adlı Eseri ve Tasavvuf Eleştirisi”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* 14(2020), 383-418. Akhisârî’ye atfedilen ve İbnü’l-Cevzi’nin *Keydû’ş-Şeytân* adlı eserine olağanüstü benzerliğiyle dikkat çeken *Risâle fi Mesâyidi’ş-Şeytân* adlı eser de bu eserlerden biridir. Bu hususta bk. Ali Durmuş, “Kadıızâdelilerin İslam Mezhepleri Tarihi ile İlgili Eserleri ve Fırka Tasnif Usulleri”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 12(2020), 139-140.

“Kadızâdeliler ile Sivâsiler Arasında Tartışılan Ana Problemler” başlığı altında söz konusu ihtilafları itikadî, fikhî ve tasavvufî meseleler olmak üzere üç kısımda ele almaktadır.¹⁶ Burada Kadızâdelilerle ilgili önceki çalışmaların çoğunda değinilmeyen nübüvvet ve velâyet tartışmaları, keşf, ilhâm, kerâmetler ve ricâlû'l-gayb gibi bir takım tasavvufî mesâilin genişçe yer bulması dikkat çekmektedir. Yazar söz konusu tartışmaları ele alırken, bunların tarihi serüvenine yer vermekte, hangi coğrafyada ve kimler arasında tartışıldığına, lehte ve aleyhe görüş belirten âlimlerin kimler olduğuna genişçe temas etmektedir. Yazarın bu tutumu, söz konusu meselelerin yalnızca XVII. yüzyıl Osmanlı'sında değil, tarih boyunca çeşitli âlimler arasında da tartışılmasından ve üzerlerine eserler yazılmasından ileri gelmektedir. Ayrıca şu da belirtilmelidir ki, tartışılan meselelerin bazılarında Kadızâdeli liderler arasında bir fikir birliği söz konusu iken, önemli bir kısmında herhangi bir fikir birliğinin bulunmaması dikkat çeken önemli bir ayrıntıdır.

Kadızâdeli liderlerin; Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1547), Molla Arap (ö. 938/1531), Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) gibi bazı Osmanlı âlimlerinin birçok görüşünü tahlil ettiğini, bu geleneğin Buhara Hanefî ekolüne kadar dayanabileceğini çeşitli delillerle birlikte ortaya koyan yazar, Kadızâdelilerin fikrî arka planında bu ulemanın yer aldığını vurgulamakta¹⁷ ve onların itikadî görüşlerine genişçe yer vermektedir.¹⁸ Kadızâdelilerin tasavvufa yaklaşımları bağlamında Kadızâde Mehmed Efendi'nin bir Nakşibendî müntesibi olduğu bilgisini paylaşan yazar, bu önemli bilgiyle Kadızâdelileri genel anlamda tasavvuf düşmanı ilan eden araştırmacı ve tarihçilerin iddialarına karşı çıkmaktadır. Yazar ayrıca, Kadızâdelilerin amelde Hanefî, itikadda Mâtüridî olduklarını ve itikadî görüşlerinin tamamen bu geleneğe uygun olduğunu belirtmektedir.

Üçüncü Bölüm'de Kadızâdelileri Seleflilik bakımından inceleyen Durmuş, Kadızâdelilerden özellikle Akhisârî'nin bazı hususlarda İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ile benzer yaklaşımlar sergilediğini, ancak diğer Kadızâdelilerde bu durumun tebarüz etmediğini ortaya koymuştur. Onların Ehl-i sünnet

¹⁶ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 263-365.

¹⁷ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 365-389.

¹⁸ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 389-438.

müdafiliğindeki tutumlarının belirgin olduğunu vurgulayan yazar,¹⁹ bunu hem Nakşî geleneğine hem de Buhara Hanefileri ekolünün tutumuna dayandırmaktadır. Kadızâdelilerin emir bi'l-ma'rûf hususundaki katı tutumlarının da aynı ekole dayandığını belirten Durmuş, tekfirle ilgili hususlarda ameli imanın bir cüz'ü saymadığı halde Kadızâde'nin bir iki hususta aşırı denebilecek birkaç görüşe sahip olduğunu zikretmiştir. Kadızâdelilerin görüşlerinde Ehl-i sünnet genelinde Hanefî-Mâtürîdî vurgusunun oldukça belirginleştiğini, eleştirdikleri diğer itikadî mezhepleri ve fırkaları bu bağlamda ele aldıklarını ve mezheplerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını ortaya koymuştur.²⁰

Sonuç kısmında XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'daki olumsuz gidişatın Kadızâdeliler hareketinin doğmasına neden olduğunu, hareketin Selefî temayüllere sahip olmaktan öte Hanefî-Mâtürîdî gelenekte zuhur ettiğini belirten yazar Kadızâdeliler ve Sivâsîler arasındaki ihtilafların yine aynı gelenek içerisindeki tartışmalardan ibaret olduğunu, ayrıca Kadızâdelilerin tasavvuf düşmanı şeklinde sunulmasının tarihi gerçeklere aykırı olduğunu söylemektedir.²¹

Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi başlığını taşıyan bu çalışma, kaynakların yeterliliği açısından değerlendirildiğinde bu alanda kaleme alınan yerli ve yabancı çalışmaların tamamının göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Sade ve anlaşılır bir dile bağlı kalındığı görülen eserin farklı dillere çevrilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

---

¹⁹ Bu hususta örnek olarak bk. Ali Durmuş, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kadızâdeliler Sivâsîler Arasında Musâfaha-İnhinâ Tartışmaları”, *Akademik Platform İslâmî Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2021), 44-60.

²⁰ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 438-477.

²¹ Durmuş, *Kadızâdeliler*, 477-486.

Kaynakça

- Durmuş, Ali. “Ahmed Rûmî Akhisârî'nin Bilinmeyen Eseri İtikad Risâlesi ve Aklî-Naklî İlimlerin Öğrenilmesinin Ehemmiyeti Sorunsalıyla İlgili Görüşlerinden Harekete Mezhebî Aidiyetine Dair Bazı Analizler Transkripsiyon-Değerlendirme”. *İslâm Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2021), 107-138.
- Durmuş, Ali. “Ahmed Rûmî Akhisârî'nin Risale fî enne'n-Nübüvve efdal mine'l-Velâye Adlı Eseri ve Tasavvuf Eleştirisi”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* 14 (2020), 383-418.
- Durmuş, Ali. “Kadızâde Mehmed Efendi'nin Bilinmeyen Risâlesi Risâle-i Müdâfaa Işığında Hayatı ve İlmî Kişiliği Tercüme Tahkik ve Değerlendirme”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/1 (2020), 321-350.
- Durmuş, Ali. “Kadızâde Mehmed Efendi'nin Risâle-i Kadızâde Adlı Eseri ve Sıfatlarla İlgili Görüşleri Transkripsiyon ve Değerlendirme”. *Hafıza* 1/3 (2021), 107-126.
- Durmuş, Ali. “Kadızâdeliler ile Halvetîler Arasında Semâ-Deverân Tartışmaları ve Kadızâdelilerin Deverân Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî Tasavvufî Aidiyetleri Açısından Analizi”. *Kalemname* 6/11 (2021), 34-64.
- Durmuş, Ali. “Kadızâdelilerin İslam Mezhepleri Tarihi ile İlgili Eserleri ve Fırka Tasnif Usulleri”. *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 12 (2020), 129-154.
- Durmuş, Ali. “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kadızâdeliler Sivâsiler Arasında Musâfaha-İnhinâ Tartışmaları”. *Akademik Platform İslâmî Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2021), 44-60.
- Durmuş, Ali. *Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Durmuş, Ali. *Osmanlı'da Dinî Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Sheikh, Mustapha. *Ottoman Puritanism and its Discontents: Ahmad al-Akhsari and the Qadizadelis*. Oxford: Oxford University, 2016.